Wiesława PRZYBYLSKA-KAPUŚCIŃSKA

ZMIANY W STRUKTURZE GOSPODARKI WŁOSKIEJ

UWAGI WSTĘPNE

Rozważania poświęcone gospodarce włoskiej w polskim piśmiennictwie dość rzadko skupiają uwagę specjalistów z zakresu ekonomii politycznej kapitalizmu. Włochy, mimo iż nie zajmują w statystykach europejskich końcowych miejsc pod względem rozwoju gospodarczego, jednak traktowane są jako państwo peryferyjne; stąd też obecnie zainteresowanie tematyką gospodarczą tego kraju w Polsce nie jest zbyt wielkie. Znacznie większe emocje i ciekawość wywołują w polskim społeczeństwie i piśmiennictwie - inne zdarzenia mające miejsce we Włoszech - np. sprawy polityczne, częste upadki czy dymisje rządów włoskich, problemy z mafią, istnienie państwa watykańskiego, walory tego kraju z punktu widzenia kulturowego, turystycznego, moda i wzornictwo przemysłowe itp. Są to kwestie niewątpliwie interesujące, ale spojrzenie przez ich pryzmat na Włochy jest mimo wszystko upraszczające i zbyt fragmentarycznie mówiące o tym kraju, a już na pewno nie daje podstaw do charakterystyki gospodarczej tego kraju.

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie etapów rozwojowych gospodarki włoskiej w ostatnim trzydziestoleciu, tzn. w latach 1956-1986. Jednocześnie wskazane zostaną dokonane w powyższym okresie przemiany strukturalne we Włoszech, a także osiągnięcia i porażki prowadzonej polityki społeczno-gospodarczej.

Jeśli spojrzeć na rozwój gospodarki włoskiej w okresie powojennym, można powiedzieć, że powracające i coraz to głębsze kryzysy ekonomiczne w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych były pochodzenia bardziej strukturalnego niż koniunkturalnego.

Równocześnie należy podkreślić, że większość problemów strukturalnych nie wynikała bynajmniej ze zmian społeczno-politycznych ostatnich

trzydziestu lat, lecz była pozostałością z przeszłości. Głównym błędem powojennej polityki gospodarczej Włoch był brak zdecydowania w likwidowaniu nabrzmiałych, tradycyjnych problemów poprzez całkowite utrzymanie najpoważniejszych barier strukturalnych systemu społeczno-gospodarczego, takich jak ogromne nierówności w dochodach, nadmierne zróżnicowanie płac, inercja aparatu biurokratycznego i wszelkie przejawy dualizmu społecznego, gospodarczego i terytorialnego.

CECHY CHARAKTERYSTYCZNE GOSPODARKI WŁOSKIEJ NA PRZEŁOMIE LAT CZTERDZIESTYCH I PIĘĆDZIESIĄTYCH

By móc nakreślić etapy przemian strukturalnych gospodarki włoskiej w ostatnim trzydziestoleciu i przeanalizować osiągnięte przez nią w tym zakresie rezultaty - istotnym jest zaprezentowanie, w syntetycznej postaci, warunków wyjściowych rozwoju w okresie powojennym, jakimi charakteryzowały się Włochy u schyłku lat czterdziestych i w początkach lat pięćdziesiątych. Dla teraźniejszości i przyszłości każdego kraju zasadniczą rolę odgrywa zawsze historyczna przeszłość polityczna i gospodarcza, lecz we Włoszech jej hamujący i petryfikujący wpływ jest szczególnie widoczny, znaczący i drastyczny. Poza Włochami, jedynie wśród europejskich słabiej rozwiniętych państw kapitalistycznych, jak Hiszpania Grecja czy Portugalia, można spotkać podobne oddziaływanie przeszłości historycznej na struktury społeczne i gospodarcze.

W przypadku Włoch - koniec lat czterdziestych, a także początek lat pięćdziesiątych pozostał w historii gospodarczej tego kraju bardzo silnie nacechowany problemami lat przedwojennych, niesprzyjającą dynamice gospodarczej spuścizną przeszłości, a także dokonanym wyborem kierunków rozwoju społeczno-polityczno-gospodarczego okresu odbudowy.

Pod względem politycznym - po okresie faszyzmu i zakończeniu wojny - Włochy znalazły się w strefie państw zachodnich pozostając pod wpływem amerykańskim, pomimo dość znacznej popularności idei lewicowych wśród klasy robotniczej i części postępowej inteligencji.

Pod względem gospodarczym i społecznym Włochy charakteryzowały się w tym okresie następującymi cechami. Przede wszystkim posiadały niski poziom uprzemysłowienia. Choć przemysł dóbr wyposażeniowych był w sensie zróżnicowania dość urozmaicony, to jednak rezultaty jego działalności nie były zadawalające zważywszy na konieczność dużej jego dynamiki z uwagi na presję potrzeb okresu odbudowy. Po drugie - istniała ogromna rozpiętość pomiędzy Północą - Południem Włoch pod każdym względem. Ten silnie zaakcentowany dualizm, bogatej Północy i biednego Południa dotyczył równocześnie obu czynników produkcji - tak aparatu wytwórczego, jak i siły roboczej oraz rynku pracy.

Po trzecie - Włochy posiadały u schyłku lat czterdziestych niski poziom zatrudnienia, duże bezrobocie zarejestrowane oficjalnie, a ponadto wg szacunków przeszło 2 mln bezrobotnych objętych bezrobociem strukturalnym i ukrytym (poza statystykami).

Po czwarte - pod względem otrzymywanych dochodów i posiadanego majątku występowały we Włoszech duże dysproporcje, przekraczające zróżnicowanie dochodów w innych krajach zachodnich. Podobnie przedstawiała się sytuacja w zakresie zróżnicowania płac roboczych, a najwyższymi wynagrodzeniami i dochodami w gospodarce. Nierówności społeczne w sytuacji finansowej rodzin były bardzo silne.

Po piąte - w porównaniu do swych najważniejszych partnerów handlowych Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych - zarówno poziom stopy wzrostu dochodu narodowego, poziom technologiczny przemysłu i koszty siły roboczej były zdecydowanie niższe we Włoszech.

Po szóste - wyżej wymienione cechy gospodarki włoskiej końca lat czterdziestych pogłębiały dodatkowo - relatywne braki surowcowe, a także trudne warunki rolnictwa włoskiego przy niedostatku terenów żyznych i płaskich.

Po siódme - dodatkowym utrudnieniem sytuacji społeczno-gospodarczej Włoch było istnienie rozbudowanego aparatu biurokratyczno-administracyjnego przy jednoczesnej małej jego skuteczności działania.

Spośród wyżej wymienionych cech charakteryzujących gospodarkę Włoch - dwie zasługują na szczególną uwagę ze względu na ich szerszą wymowę. Są to poziom rozwoju gospodarczego w porównaniu do innych krajów oraz problem dualizmu w gospodarce włoskiej.

P o z i o m r o z w o j u g o s p o d a r c z e g o różnych krajów kapitalistycznych został zaprezentowany za pomocą produktu narodowego brutto na 1 mieszkańca w tabeli 1. Zdawano sobie sprawę, że w przypadku wszelkich porównań międzynarodowych dochodu czy produktu narodowego można się spotkać z krytyką dotyczącą zasadności i prawidłowości wybranego wskaźnika[1]. Wynika to z faktu, że właściwie każdy stosowany wskaźnik określający poziom rozwoju gospodarczego ma swe wady i zalety. By jak najbardziej zobiektywizować hierarchię stopnia rozwoju gospodarczego różnych krajów - użyto dwóch wskaźników produktu narodowego brutto na 1 mieszkańca - w ujęciu realnym oraz opartego o realne kursy wymiany walut.

Jak wynika z informacji zawartych w poniższej tabeli - w 1950 roku produkt narodowy na 1 mieszkańca we Włoszech stanowił jedną czwartą produktu narodowego w USA i jednocześnie był o połowę niższy od wspomnianej wielkości osiąganej przez kraje Europy Zachodniej.

---

[1] Autorka jest świadoma faktu, że w przypadku porównań statystycznych dochodu narodowego występują określone trudności i ograniczenia z uwagi na różną strukturę popytu i podaży, systemy cen, a także określenie wspólnej jednostki wobec dochodu wyrażonego za pomocą różnych jednostek monetarnych.

Tabela 1. Porównanie poziomu produktu narodowego na 1 mieszkańca różnych krajów (USA = 100)

Kraje	Lata	Realny PNB			PNB oparty o kursy wymiany walut		
		1950[a]	1960[b]	1970[c]	1950	1960	1970
USA		100	100	100	100	100	100
Kanada		75	77	-	75	71	-
Szwecja		58	-	-	49	-	-
W.Brytania		55	64	60	37	49	45
Francja		46	58	75	35	45	60
Holandia		45	52	72	27	35	51
RFN		37	64	75	26	44	64
Włochy		25	33	46	16	25	35
Japonia		-	-	62	-	-	42
India		-	-	7	-	-	2

a - produkt narodowy brutto, b - dochód narodowy netto, c - produkt wewnętrzny.

Ź r ó d ł o: I.B. Kravis, A.Survey of International Comparisons of Productivity, The Economic Journal, mars 1976, s. 19-20; dla kolumn opartych o kursy wymiany walut - International Statistics, FMI

Innym wskaźnikiem, który może być stosowany do określenia rozwoju gospodarczego czy poziomu uprzemysłowienia kraju, jest udział zatrudnienia w rolnictwie. Statystycznie bowiem sprawdzoną prawidłowością jest wzrost dochodu narodowego na 1 mieszkańca przy stopniowym spadku zatrudnienia w rolnictwie i przemieszczaniu się siły roboczej do innych sektorów działalności gospodarczej.

W tabeli 2 zaprezentowano zmiany udziału zatrudnionych w trzech głównych sektorach gospodarczych w różnych krajach kapitalistycznych. Na ich tle sytuacja Włoch w 1950 r. przedstawiała się najmniej korzystnie, tak więc warunki startu dla przebudowy i modernizacji struktur gospodarczych były niesprzyjające - przeludnienie w rolnictwie i niski poziom uprzemysłowienia. Z drugiej strony spowodowały one utrzymanie się relatywnie wysokiej stopy rozwoju gospodarczego w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Przemieszczenie środków finansowych do dziedzin o wyższej wydajności zapewniło gospodarce włoskiej wysoki wzrost dochodu narodowego na przełomie wspomnianych lat (1958-1963 lata tzw. cudu gospodarczego), średnio o 6%. Konieczność unowocześnienia systemu produkcyjnego we Włoszech przyczyniła się równocześnie do importu nowszych technologii z krajów bardziej zaawansowanych pod względem technologicznym i uzyskania przyspieszenia produkcji. Z drugiej strony - wspomniane działania niekorzystnie odbijały się na rynku siły roboczej - powodując wzrost bezrobocia i konieczność migracji zarobkowej za granicę z braku miejsc pra-

Tabela 2. Udział zatrudnionych w różnych sektorach gospodarki w latach 1950 i 1971 (w %)

Kraje	Rolnictwo		Przemysł		III sektor (usługi)	
	1950	1971	1950	1971	1950	1971
USA	12	4	-	31	-	65
W.Brytania	5	3	51	46	44	52
Belgia	11	4	47	44	42	51
Francja	29	13	-	39	-	48
Holandia	14	7	41	38	45	51
RFN	23	8	44	50	33	42
Włochy	44[a]	18	29[a]	42	27[a]	39
Japonia	-	16	-	36	-	48

[a] dane z 1951 r.

Źródło: OCDE, Manpower Statistics 1950-1960; Labor Force Statistics 1960-1971; ISTAT, Occupati presenti in Italia 1951-52

cy wewnątrz kraju. Stopniowe nadrabianie opóźnienia przemysłowego wobec innych krajów Europy Zachodniej wywoływało migrację wewnętrzną, ucieczkę z rolnictwa i presję popytu budowlanego w miastach, dokąd przenosiła się ludność.

Drugą cechą charakterystyczną dla gospodarki włoskiej na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych, odróżniającą ją od pozostałych europejskich krajów kapitalistycznych w sposób szczególnie wyrazisty, był „dualizm gospodarczy"[2]. Spośród rozmaitych, możliwych aspektów dualizmu gospodarczego - w przypadku Włoch najistotniejsze znaczenie mają: dualizm terytorialny, dualizm przemysłowy i dualizm na rynku pracy. Wymienione trzy rodzaje dualizmu gospodarczego Włoch sięgają swymi korzeniami do historycznej przeszłości gospodarczej tego kraju.

Dualizm terytorialny, oznaczający występowanie regionów gospodarczych zróżnicowanych pod względem ekonomicznym - w warunkach włoskich odnosi się do przepaści ekonomicznej występującej pomiędzy Północą i Południem tego kraju. Pod tym względem Włochy zajmują pozycję wyższą od średniej wyznaczonej w badaniach porównawczych różnych krajów kapitalistycznych (por. tabela 3), a w Europie wyprzedzała je jedynie Hiszpania.

[2] Termin „dualizm gospodarczy" bywa używany w bardzo różnych znaczeniach w problematyce poświęconej niedorozwojowi gospodarczemu. Tutaj zostaną omówione tylko aspekty dualizmu, które odnoszą się bezpośrednio do gospodarki włoskiej.

Tabela 3. Nierówności terytorialne w różnych krajach

Kraje	Lata lub okres analizy	Wskaźnik nierówności terytorialnej V_w	Pozycja kraju wg wskaźnika V_w
Brazylia	1950-59	0,700	1
Filipiny	1957	0,556	2
Kolumbia	1953	0,541	3
Portorico	1960	0,520	4
Hiszpania	1955,1957	0,415	5
Włochy	1951,1955,1960	0,360	6
Jugosławia	1956,1959,1960	0,340	7
Finlandia	1950,1954,1958	0,331	8
Chile	1958	0,327	9
Norwegia	1952	0,309	10
Grecja	1954	0,302	11
Francja	1954,1955-56,1958	0,283	12
India	1950-51,1955-56	0,275	13
Irlandia	1960	0,268	14
Japonia	1951-59	0,244	15
Austria	1957	0,225	16
RFN	1950-55,1960	0,205	17
Szwecja	1950,1955,1961	0,200	18
Kanada	1950-61	0,192	19
USA	1950-61	0,182	20
W.Brytania	1959-60	0,141	21
Holandia	1950,1955,1958	0,131	22
Australia	1949-50,1959,60	0,078	23
Nowa Zelandia	1955	0,063	24
Średnia		0,299	

Wskaźnik $V_w = \frac{\sqrt{\sum_i (Y_i - \bar{Y})^2 \frac{f_i}{n}}}{\bar{Y}}$,

gdzie: f_i - ludność regionu i
n - ludność kraju ogółem
Y_i - dochód na 1 mieszkańca w regionie i
$\bar{Y}$ - dochód narodowy na 1 mieszkańca

Źródło: J.G.Williamson, Regional Inequality and the Process of National Development, Economic Development and Cultural Change, vol. XIII, 1965

Badając zróżnicowanie terytorialne na podstawie innych wskaźników, odnoszących się do samych Włoch - także i one wskazywały w początkach lat pięćdziesiątych bardzo poważne rozbieżności. Dochód narodowy netto na 1 mieszkańca Południa Włoch stanowił w 1951 r. 42,6% dochodu regionów północno-zachodnich Włoch.

Z kolei udział zatrudnienia w stosunku do ludności zamieszkującej Południe w 1951 r. wynosił 36,8% wobec 45,6% we Włoszech północno-zachodnich[3].

Dualizm przemysłowy we Włoszech lat pięćdziesiątych oznaczał występowanie ograniczonej liczby dużych przedsiębiorstw bądź grup przemysłowych, które były skupione przede wszystkim w dziedzinach stosunkowo nowoczesnych[4] oraz nieskończonej liczby małych, niewielkich przedsiębiorstw - rzemieślniczych znajdujących się w dziedzinach najbardziej zacofanych. O możliwościach dynamiki przemysłowej we Włoszech w 1951 r. świadczyć może średnia liczba zatrudnionych przypadających na przedsiębiorstwo, a wynosząca 5,5 pracownika w przemyśle przetwórczym[5]. Dziesięć lat później wielkość ta wzrosła do 7,4. Jednocześnie przedsiębiorstwa zatrudniające od 1-9 pracowników stanowiły we Włoszech 28% ogółu przedsiębiorstw w przemyśle przetwórczym. Dla porównania wielkości te w innych krajach kapitalistycznych kształtowały się następująco:
Francja - 19,2%, Belgia - 7,4%, RFN - 13,2%, Holandia - 7,9%, Szwajcaria - 16,2%, Japonia - 15,4%, USA - 3,3%.

W gospodarce Włoch brakowało przedsiębiorstw o średnich rozmiarach mogących być przeciwwagą lub oparciem dla bardziej elastycznego rozwiązania, z upływem czasu, problemów rozwoju przemysłu i łagodzących napięcia z tym związane na rynku pracy. I brakuje ich relatywnie do dziś.

Dualizm przemysłowy w gospodarce włoskiej przejawiający się w głębokiej nierównowadze struktury przemysłowej, odbijający się w zróżnicowaniu warunków wytwarzania różnych dziedzin gospodarki i rozmiarów przedsiębiorstw, w dysproporcjach pod względem realizacji zysków wywarł swe piętno również na rynku pracy. Wywołał on niejednakową sytuację na rynku pracy w poszczególnych regionach, różnice płacowe pomiędzy przedsiębiorstwami, różnice płacowe pomiędzy różnymi dziedzinami gospodarki, zróżnicowane możliwości znalezienia pracy.

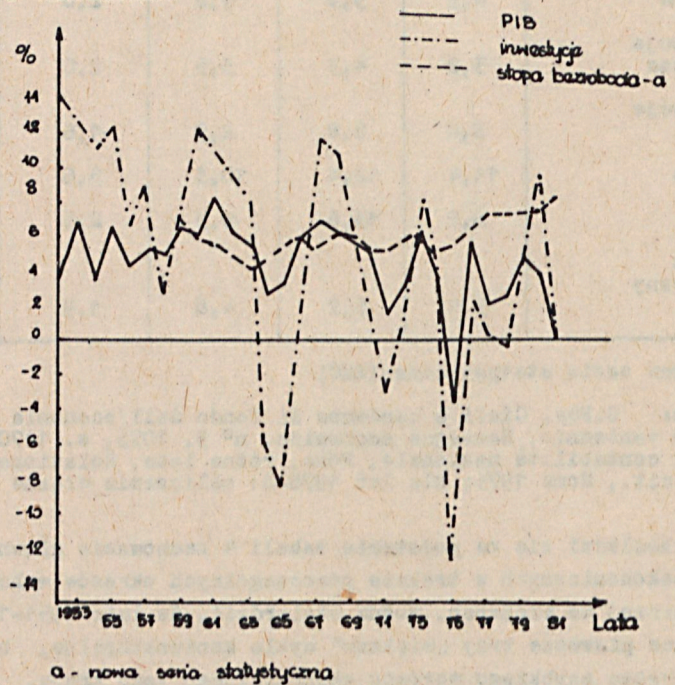
[3] Por. V. V a l l i, L'economia ... op.cit., s. 14.

[4] Takie jak - hutnictwo, chemia, przemysł elektryczny i środków transportu.

[5] Por. L. B r u n i, Analisi disaggregata dello sviluppo manifatturiero dopo la seconda guerra mondiale. W: Lo sviluppo economico in Italia. Milano 1969, vol. III, s. 290.

DŁUGO- I KRÓTKOOKRESOWE PRAWIDŁOWOŚCI ROZWOJU GOSPODARKI WŁOCH W LATACH 1951-1981

Po okresie rekonstrukcji i odbudowy systemu społeczno-polityczno-gospodarczego we Włoszech w latach 1945-55, którego zasadniczym celem była przebudowa i rozwój aparatu przemysłowego w celu osiągnięcia stanu gotowości do wejścia na rynki światowe i rozwiązanie problemu bezrobocia - Włochy weszły w fazę szybkiej ekspansji ekonomicznej przerwanej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych poważnym kryzysem strukturalnym, na który ponadto nałożyły się wahania aktywności gospodarczej. W latach 1951-1981 można zaobserwować co najmniej pięć cykli koniunkturalnych we Włoszech - w tym trzy cykle dłuższe 6-7-letnie i 2 cykle krótsze 3-4-letnie. Wspomniane cykle prezentuje rysunek 1, który oparty jest o zmiany roczne wskaźników łańcuchowych wielkości produktu wewnętrznego brutto, inwestycji i bezrobocia.

a - nowa seria statystyczna

Rys.1. Zmiany roczne (%) produktu wewnętrznego brutto, inwestycji brutto w kapitale trwałym i stopy bezrobocia we Włoszech w latach 1951-1981
a - nowa seria statystyczna

Ź r ó d ł o: ISTAT, Annuario di contabilità nazionale, Roma, różne lata; Annuario di statistiche del lavoro, różne lata.

Na jego podstawie można stwierdzić, że wahania cykliczne jakim podlegała gospodarka włoska w latach 1951-1981, specjalnie nie odbiegały od fluktuacji krótkookresowych obserwowanych w innych krajach Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych. Wyjątkiem od tego były lata sześćdziesią-

te, gdy Włochy niejako wyłamały się z postępującej tendencji do integracji cyklu państw wchodzących w skład EWG. Natomiast w ostatnich latach, szczególnie na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, poziom krótkookresowej nierównowagi gospodarczej we Włoszech odbiegał w sposób zdecydowany od sytuacji obserwowanej w głównych uprzemysłowionych krajach kapistalistycznych.

Tabela 4. Średnie roczne wskaźniki zmian głównych wielkości makroekonomicznych we Włoszech (w cenach stałych)

Wielkości	Średnie wskaźniki zmian				
	Lata				
	1951-58	1958-64	1964-71	1971-75[1]	1976-81
1. Konsumpcja prywatna	4,3	5,8	5,2	2,0	
2. Konsumpcja publiczna	3,2	4,3	3,5	2,0	
3. Inwestycje brutto	8,0	6,8	2,9	-1,6	2,8
4. Eksport	11,4	12,4	10,3	5,6	7,0
5. Import	8,7	13,6	9,3	2,5	6,5
6. Produkt wewnętrzny brutto	5,1	5,7	4,8	1,9	3,2

[1] od 1971 nowa seria statystyczna (SEC)

Ź r ó d ł o: G.Fua, Cicli e tendenze di fondo dell'economia italiana nell'ultimo ventennio, Rassegna economica, nº 5, 1973, s. 1170; ISTAT, Annuario di contabilità nazionale, Roma, różne lata, Relazione generale ... op. cit., Roma 1975; Dla lat 1976-81 obliczenia własne

Jeśli prześledzi się na podstawie tabeli 4 zachowanie głównych wielkości makroekonomicznych w trakcie poszczególnych okresów wahań aktywności gospodarczej we Włoszech, można stwierdzić, że lata 1951-1971, gdzie miały miejsce pierwsze trzy „większe" cykle koniunkturalne, były mimo wszystko okresem szybkiego wzrostu ekonomicznego tego kraju. Co prawda wydarzenia tzw. „gorącej jesieni"[6] z 1969 r. niewątpliwie wpłynęły na obniżenie stóp wzrostu wszystkich wielkości makroekonomicznych z początkiem lat siedemdziesiątych, ale zasadniczy, wysoki trend kształtowania się zjawisk został utrzymany. Niekorzystny wpływ „gorącej jesieni" uzew-

[6] Tzw. „gorąca jesień" był to okres niepokojów społecznych, wystąpień związków zawodowych, strajków i negocjacji z wielkim kapitałem na jesieni 1969 r. i kontynuowany jeszcze w 1970 r., choć z mniejszym nasileniem. Gorąca jesień 1969 r. odpowiadała pod względem istoty zdarzeń ruchom społecznym i politycznym 1968 r. w innych krajach kapitalistycznych.

nętrznił się najsilniej w imporcie (spadek o 4,3 punktu), inwestycjach brutto (spadek o 3,9 punktu) i eksporcie (spadek o 2,1 punktu).

Zdecydowanie pogorszenie rezultatów makroekonomicznych gospodarki włoskiej miało miejsce w okresie 1971-1981 (szczególnie w pierwszych czterech latach). Żadna z zaprezentowanych wielkości agregatowych nie uzyskała poziomu sprzed 1971 r. mimo niewątpliwej poprawy średnich stóp wzrostu w stosunku do okresu 1971-75. Poza tymi uwagami bardzo syntetycznie charakteryzującymi ogólną sytuację gospodarczą w powiązaniu z przebiegiem zjawisk cyklicznych we Włoszech - należy wskazać na dwie prawidłowości istotne dla tej gospodarki, a wynikające między innymi z danych zawartych w tabeli 4.

Pierwsza z nich - korzystna, to realizacja wyższej stopy wzrostu eksportu niż importu[7]. Druga tendencja - niekorzystna, to począwszy od pierwszego analizowanego w tabeli 4 okresu systematyczny spadek stopy inwestycji brutto. Obniżający się średni wskaźnik stopy inwestycji z początkiem lat sześćdziesiątych można było traktować jako pierwszy symptom późniejszego kryzysu strukturalnego.

Innymi przesłankami kryzysu strukturalnego we Włoszech były zmiany w wielkości zatrudnienia i powiązane z nimi rosnące rozmiary bezrobocia (por. tabela 12) oraz zmiany wskaźników cen. Łączne zatrudnienie w latach 1958-1964 wzrosło do 41,9% ogółu ludności, w okresie 1964-1971 spadło do 36,3%. W latach 1971-1976 osiągnęło swój najniższy poziom 35,5%, by nieznacznie wzrosnąć w 1981 do 36,9%. Wahania cen o charakterze pełzającym bądź umiarkowanej inflacji do 1972[8] uległy od 1974 roku gwałtownemu przyspieszeniu, przechodząc w inflację dwucyfrową (por. tabela 11).

W podsumowaniu tej części rozważań niezbędnym wydaje się zaprezentowanie tendencji rozwojowych gospodarki włoskiej na tle prawidłowości obserwowanych w tym samym okresie tzn. w latach 1950-1980 w niektórych krajach kapitalistycznych.

Informacji tych dostarcza tabela 5. Pozwala ona na wysunięcie następujących wniosków:

- stopa wzrostu PNB była w latach pięćdziesiątych wyższa i później mniej lub bardziej równa średniej PBN krajów członków OCDE; podobnie jak w innych krajach spadła o połowę po 1973 r.; należy podkreślić, że w latach 1951-1981 stopa wzrostu PNB we Włoszech była wyższą od realizowanej w W.Brytanii i USA i nieco tylko niższa od stopy wzrostu PNB we Francji i RFN; prym wiodła tu Japonia;
- stopa wzrostu eksportu i importu do 1968 r. była wyższa od średniej innych krajów EWG, a także w odniesieniu do eksportu światowego; w ostatnich latach nastąpił gwałtowny jej spadek, a także zmniejszył się udział Włoch w handlu światowym;

---

[7] Wyjątek stanowi okres 1958-64.

[8] Wyjątkiem jest tu 8,4% wzrostu cen w 1963 roku.

Tabela 5. Zmiany średnich rocznych stóp wzrostu PNB, inwestycji brutto, zatrudnienia i eksportu w wybranych krajach kapitalistycznych (w %)

Kraje / Lata	Produkt narodowy brutto (ceny stałe)			Inwestycje brutto w kapitale trwałym ceny stałe			Zatrudnienie			Eksport (ceny stałe)		
	1950-50	1960-73[1]	1970-80	1950-60	1960-73	1970-80	1950-60	1960-71	1970-80	1950-60	1960-73	1970-80
Japonia	9,2[2]	10,6	4,9	14,1[4]	13,9	4,2	2,4	1,0	0,8	11,4[4]	14,2	7,1
RFN	7,9	4,6	2,9	9,7	4,9	2,2	1,8	0,0	-0,4	16,1	9,1	10,5
Włochy	5,2[3]	5,1	3,2[1]	10,0	4,2	1,4	0,3[3]	-0,4	0,4	14,1	11,1	4,2
Francja	4,5	5,6	3,6[1]	4,7	8,5	2,3	0,6	0,6	0,5	6,5	10,3	6,3
W.Brytania	3,2	4,2	1,7[1]	1,8	4,8	0,4	1,2	1,7	-0,1	5,0	7,2	6,3
USA	2,5	2,9	3,2	5,4	4,3	3,3	0,5	0,0	2,2	2,6	5,1	12,0

1 - od 1961 r. produkt wewnętrzny brutto;
2 - lata 1953-60;
3 - lata 1951-60;
4 - lata 1952-60;

Ź r ó d ł o: ONU, Yearbook of National Accounts Statistics (różne lata); ISTAT - Annuario di contabilità nazionale (1975), s. 97 i dalsze; ISCO - Quadri della contabilità economica nazionale, Roma 1981, s. 88-91; International financial statistics, FMI

- pod względem stopy inwestycji wysoki jej poziom we Włoszech w latach pięćdziesiątych (obok gospodarki Japonii i RFN) uległ postępującemu spadkowi w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych;
- stopa zatrudnienia wzrosła mniej niż w innych krajach kapitalistycznych.

Tabela 6. Zmiany stopy wzrostu produktu wewnętrznego brutto we Włoszech w latach 1961-1985[1] (ceny stałe w mld lirów, 1970=100)

Lata	Stopa wzrostu PIB %	Wielkość PIB	Lata	Stopa wzrostu PIB %	Wielkość PIB
1961	8,2	36 093	1974	4,1	70 601
1962	6,2	39 055	1975	-3,6	73 525
1963	5,6	41 478	1976	5,9	70 851
1964	2,8	43 805	1977	1,9	75 011
1965	3,3	45 030	1978	2,7	76 435
1966	6,0	46 502	1979	4,9	78 488
1967	7,2	49 285	1980	3,9	82 337
1968	6,5	52 823	1981	0,2	85 577
1969	6,1	56 280	1982	-0,1	85 262
1970	5,3	59 712	1983	-0,1	85 127
1971	1,6	62 883	1984	2,8	87 574
1972	3,2	63 916	1985	2,3	89 583
1973	7,0	65 963	1986	2,7	-

[1] obliczenia wg nowej serii statystycznej ISTAT

Ź r ó d ł o: ISCO, Quadri della contabilità nazionale italiana, Roma 1981, s. 6, 8; Relazione generale ... op.cit., Roma 1982, vol. I; dla lat 1982-1985 obliczenia własne wg Relazione generale ... op.cit., Roma 1986, s. 52/I, vol.I

CHARAKTERYSTYKA ETAPÓW ROZWOJOWYCH GOSPODARKI WŁOSKIEJ W LATACH 1956-1986[9)]

Jak już wspomniano pierwsze dziesięć lat z powojennej historii gospodarczej Włoch było poświęcone odbudowie gospodarki i przynajmniej częściowemu uregulowaniu największych jej bolączek i problemów, czyli kwestii odnowy aparatu wytwórczego i bezrobociu. Wspomniane zagadnienia nie mogły być w pełni rozwiązane w tak krótkim czasie, zważywszy na ich za-

[9)] Przyjęty w opracowaniu podział etapów rozwojowych gospodarki włoskiej zaczerpnięty został z literatury przedmiotu. Por. między innymi - A. G r a z i a n i, L'economia italiana dal 1945 a oggi. Bologna 1979, s. 11-13.

dawnione (przedwojenne) korzenie, lecz zostały na tyle opanowane, by nie stanowiły bariery w dynamicznym pchnięciu gospodarczym we Włoszech.

Okres 1956-1963 nazywany jest w historii gospodarczej Włoch okresem rozwoju lub też raczej cudu gospodarczego. Wbrew temu określeniu nadal występowały we Włoszech zjawiska niekorzystne. Wśród pozytywnych cech tego okresu należało by wymienić: wzrost dochodu na 1 mieszkańca i wielkości akumulacji, dalszy rozwój sektora przemysłowego, otwarcie gospodarki wobec zagranicy, uzyskanie stabilności pieniądza i równowagi bilansu płatniczego. Jeśli chodzi o negatywne zjawiska w gospodarce włoskiej tego okresu, były to: nadal utrzymujący się dualizm struktury przemysłowej kraju, dysproporcje w podziale dochodu i strukturze konsumpcji, rozwiązanie problemu bezrobocia poprzez masową emigrację, mała skuteczność wydatków publicznych, zacofanie Południa Włoch.

Zarówno pod względem doszukiwania się przyczyn niekorzystnych aspektów wzrostu ekonomicznego, jak również z uwagi na identyfikację czynnika głównego, który spowodował ów dynamiczny rozwój gospodarki włoskiej w latach 1956-1963 - występują znaczne rozbieżności poglądów wśród specjalistów analizujących historię Włoch. Najczęściej wskazywanym czynnikiem sprawczym gwałtownej ekspansji gospodarczej Włoch był eksport[10]. Jego wpływ został jednakowoż wzmocniony wzrostem popytu wewnętrznego w 1958 r. po rozpoczęciu funkcjonowania gospodarki Włoch w strukturze EWG.

Kluczowe znaczenie eksportu dla rozwoju Włoch w tym okresie wynikało przede wszystkim z wysokiej skłonności tej gospodarki do importu, by móc przez import zapewnić sobie dostęp do niezbędnych, brakujących gospodarce surowców, maszyn i nowoczesnej technologii, co razem wziąwszy przyspieszyłoby uprzemysłowienie i umożliwiło zwiększenie obrotów z zagranicą. Zwiększony wszakże import uwarunkowany był koniecznością dynamizacji eksportu. Z drugiej strony dalszy wzrost gospodarki kraju uzależniony był przede wszystkim od rozwoju gałęzi eksportujących.

Wraz z przystąpieniem Włoch do EWG podjęto jedyną słuszną decyzję ukierunkowując produkcję wewnętrzną według popytu zewnętrznego. Gdyby przemysł włoski bazował tylko na produkcji tradycyjnych dóbr tzn. tekstyliów i artykułów spożywczych, rozwój eksportu nie osiągnąłby tak ogromnej dynamiki (por. tabela 4). Tak więc struktura produkcji włoskiej była wymuszona przez popyt krajów kapitalistycznych lepiej rozwiniętych, o wyższym poziomie dochodów, a zatem o konsumpcji bardziej masowej i luksusowej. Dzięki temu przemysł włoski rozpoczął produkcję dóbr konsumpcyjnych trwałego użytku z przeznaczeniem na eksport. Wskutek takiej modernizacji struktury produkcji - choćby w tych dziedzinach nie powiększał się dystans przemysłu włoskiego wobec jego rozwoju w innych krajach[11].

---

[10] Często spotyka się określenie mówiące o „rozwoju kierowanym przez eksport" - por. prace: C.P. K i n s e l b e r g, Lo sviluppo economico europeo e il mercato del lavoro. Milano 1969; R.M. S t e r n, Commercio estero e sviluppo economico in Italia. Milano 1968 i inni.

[11] Wobec rozwoju przemysłu światowego - produkcja włoska pozostawała nadal skoncentrowana w sektorach o technologii stosunkowo prostej.

BIBLIOTEKA AE w Poznaniu

Otwarcie gospodarki Włoch i konieczność rozwoju eksportu spowodowała ukształtowanie się struktury produkcyjnej składającej się z dwu grup sektorów:

1) sektora przemysłów eksportujących,

2) sektora produkującego na potrzeby wewnętrzne kraju.

W ten sposób zrodził się kolejny rodzaj „dualizmu" w strukturze przemysłowej Włoch[12].

Do pierwszego sektora, określanego też jako dynamiczny, zaliczały się następujące gałęzie przemysłu: mechaniczny, chemiczny, odzieżowy, obuwniczy i samochodowy. W drugim sektorze, określanym jako stagnacyjny, były: przemysł spożywczy, tekstylny, budownictwo i handel detaliczny[13].

W sektorze dynamicznym, o wysokiej wydajności - zyski realizowane przeznaczane były na wzrost inwestycji i ciągłą modernizację aparatu produkcyjnego. Jednocześnie nie następował zbyt wielki przyrost zatrudnienia w tych dziedzinach. Z kolei w sektorze stagnacyjnym - gdzie inwestycje były ograniczone z braku środków, poszukiwali pracy bezrobotni i tam głównie rosło zatrudnienie.

W okresie cudu gospodarczego rosły płace, ale przede wszystkim w dziedzinach eksportujących, ale ich przyrost był zawsze wolniejszy od przyrostu zysków.

Tabela 7. Marże zysków realizowane w wybranych dziedzinach przemysłu

Przemysł	Lata							
	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Przetwórczy	109,1	110,5	113,2	122,9	128,0	125,2	117,9	106,6
Spożywczy	101,4	98,4	95,6	99,8	101,9	95,0	85,5	75,8
Tekstylny	100,7	104,0	104,1	110,0	107,1	102,1	88,8	84,5
Środki transportu	118,4	118,6	124,6	134,3	145,0	144,2	146,2	136,3
Metalurgiczny	130,9	142,2	131,9	142,1	154,2	147,3	139,0	121,5
Chemiczny	113,1	106,4	118,9	134,8	151,5	153,6	147,9	141,8

Źródło: Banca d'Italia, Relazioni annuali

Z punktu widzenia sytuacji walutowej i bilansu płatniczego okres cudu gospodarczego był niezwykle korzystny. W 1958 r. lir włoski został uznany za najbardziej stabilną walutę świata zachodniego. Ceny hurtowe były

12) Por. V. L u t z, The Growth Process in a Dual Economic System. Banca Nazionale del Lavoro, Quaterly Review 1958.

13) Por. A. G r a z i a n i, L'economia ... op. cit., s. 60.

prawie niezmienne w całym okresie. Ceny konsumpcyjne rosły w niewielkim stopniu (por. tabela 11).

Decyzja o rozwoju przemysłu głównie w sektorach eksportujących spowodowała jego koncentrację przede wszystkim w regionach Północnych, podczas gdy mimo haseł i obietnic Południe Włoch ulegało coraz to większej degradacji. Główną konsekwencją tej sytuacji był stały wzrost wewnętrznej i zagranicznej migracji siły roboczej pochodzącej z Południa. W związku z tymi zjawiskami ustalono szereg rozporządzeń prawnych dotyczących centrów rozwoju Południa, pomocy finansowej (do 20% kosztów) przy budowie nowych zakładów. Określono 30% rezerwy aparatu wytwórczego dla rozwoju Południa i powołano Komitet Ministrów ds. Południa. Pierwszy okres przemian Południa miał miejsce w latach 1958-63, gdy po raz pierwszy tamtejsze inwestycje osiągnęły 25% ogółu włoskich inwestycji.

Lata 1964-1968

Po latach cudu gospodarczego Włochy weszły w okres spadku aktywności ekonomicznej i narastającego kryzysu społecznego. Został on zapoczątkowany już w 1961 r., lecz nasilenie walki związków zawodowych miało miejsce w latach 1962-63.

W analizowanym okresie nastąpił wzrost siły organizacji związkowych wynikły ze wzrostu liczebności klasy robotniczej, większej jej dojrzałości, postępów w organizowaniu walki o prawa, a także ze względu na spadek bezrobocia, gdyż ciągle nadmiar siły roboczej emigrował za granicę. Jednocześnie w 1964 r. miał miejsce rekordowy wzrost płac (65,2% udział płacy pracowniczej w wartości dodanej przemysłu przetwórczego). Mimo wzrostu siły związki zawodowe nie zdołały doprowadzić do wzrostu miejsc pracy.

Zrozumiałym jest, że w tej sytuacji pracodawcy przystąpili do obrony swoich pozycji, chcąc przeciwstawić się rosnącej sile związków zawodowych i dążyli do skompensowania wzrostu płac poprzez inflacyjny wzrost cen produktów. Przedsiębiorcy przystąpili ponadto do realizacji strategii obniżki inwestycji, przy nacisku na wzrost wydajności pracy. Inwestycje w rezultacie spadły w latach 1964-65 poważnie (-8,4% wzrostu), co wywołało spadek wielkości zatrudnienia i ograniczenie popytu wewnętrznego.

Pojawił się także w tym okresie deficyt bilansu handlowego. Stałość cen na rynkach zagranicznych przy rosnących kosztach wytwarzania we Włoszech czyniła eksport mniej korzystnym, stąd pojawiły się naciski na dewaluację lira, by w ten sposób ratować spadek zysków z operacji zagranicznych.

Mimo tych problemów nadal głównym czynnikiem rozwoju Włoch w tym okresie był eksport[14].

---

[14] Por. M. S a l v a t i, Alle orgine dell'inflazione italiana. Bologna 1980, rozdz. II.

Główne sektory przemysłu ograniczyły produkcję za wyjątkiem tych, które kontynuowały zapoczątkowaną uprzednio ekspansję. Najmniej odczuły depresję przemysły eksportujące (chemia, pochodne przemysłu naftowego, włókna sztuczne i syntetyki). Spadek produkcji wywołał spadek zatrudnienia i ponowną falę wzrostu emigracji. Ponadto w ciągu 1965 i 1966 r. nastąpiła zmiana relacji między pracą i kapitałem i w zasadzie korzyści płacowe osiągnięte wskutek walk związkowych w latach 1961-63 zostały zlikwidowane. Nie nastąpił spadek płac, tyle że zastąpił szybszy przyrost zysków.

Sytuacja gospodarcza byłaby oczywiście na przełomie lat sześćdziesiątych znacznie trudniejsza, gdyby spadek inwestycji nie został skompensowany wpływem innych czynników. Do nich należał wzrost eksportu do krajów o wysokiej w tym czasie koniunkturze oraz wzrost płac między innymi w sektorze usług. Ponadto miał miejsce wzrost wydatków publicznych. W 1967r. nastąpił przyrost miejsc pracy i ponownie zaczęły rosnąć inwestycje. Inflacja wzrosła od 1% w 1963 do 8% w 1968 r.

Również w tym okresie miał miejsce szybki rozwój przemysłu państwowego. Znacjonalizowano z końcem 1963 roku przemysł produkujący energię elektryczną (powstał ENEL), telekomunikacja przeszła pod kontrolę państwa, a także znaczna część udziałów firm Olivetti i Montedison.

Pod koniec prezentowanego okresu coraz silniejsze stały się napięcia z uwagi na zwiększanie rytmu pracy w fabrykach, co w rezultacie zakończyło się „gorącą jesienią" w 1969 r.

Południe Włoch odczuło dalsze pogorszenie swej sytuacji wskutek spadku inwestycji. Polityka rolna Włoch i we Wspólnocie również skomplikowała warunki egzystencji w tym regionie, co nasilało migrację. Ponadto wystąpiły konflikty na tle podziału środków na roboty publiczne między Północą a Południem.

Kryzys 1964 r. spowodował ponadto poszukiwanie przez północny przemysł nowych rynków zagranicznych i wewnętrznych by zrównoważyć w ten sposób spadek popytu. Tak więc w latach 1964-66 miała miejsce ekspansja handlowa na terenach południowych Włoch wywołując kryzys w najsłabszych dziedzinach przemysłu Południa, wśród małych przedsiębiorstw. Południe zostało zagrożone konkurencją z Północy. Jedyną korzyścią dla warunków rozwojowych Południa uzyskaną przez nie w tym czasie była zgoda na ułatwienia finansowe dla wszystkich typów przedsiębiorstw - a więc także średnich i małych.

Lata 1969-1973

Był to okres bogaty w wydarzenia zarówno na arenie międzynarodowej, jak i w samych Włoszech. Rok 1969 charakteryzował się gwałtownymi wystąpieniami klasy robotniczej. Szczególne ich nasilenie przypadło na koniec roku, stąd określenie używane wonec tego okresu - „gorąca jesień". W konsekwencji wystąpień rząd zastosował tzw. „strategię napięcia".

Wystąpienia robotnicze związane były z odnową związkowych umów zbiorowych i ich nasilenie było zdecydowanie większe niż w okresie strajków lat 1960-62. W 1969 r. stracono przeszło 200 mln godzin roboczych, a średni czas trwania konfliktów osiągnął 100 godzin. Konflikty społeczne w tym okresie osiągnęły swój zenit w całej powojennej historii Włoch. Nasilenie walki związkowej w 1969 r. wynikało nie tylko z prostej konieczności uzgodnienia nowych umów zbiorowych z pracodawcami, ale przede wszystkim ze sprzeczności interesów między centralami związkowymi (głównie CGIL) a związkowcami. W mniejszym stopniu wywierali oni presję na porozumienia dotyczące wzrostu płac, a bardziej domagali się osłabienia innych form wyzysku - np. określenia (normatywnego) rytmu pracy, poprawy warunków pracy, ograniczenia pracy akordowej i w godzinach nadliczbowych, zmniejszenia przerzucania pracowników do różnych agend czy placówek przedsiębiorstwa. Z drugiej strony związkowcy żądali reform - odnoszących się do poprawy sytuacji mieszkaniowej, usług socjalnych, transportu miejskiego, zmiany warunków życia na Południu Włoch. Efektem „gorącej jesieni" było ustalenie tzw. „Statutu praw pracowniczych" oraz znaczny wzrost płac. Ponadto uzyskano ograniczenia mobilności siły roboczej, ustalono najniższe płace (ze zróżnicowaniem Północy i Południa) i przyznano ponadto 150 godzin rocznie na tzw. poprawę kwalifikacji[15].

Włoski system produkcyjny stał w tym okresie przed koniecznością dalszego rozwoju i poprawy struktury aparatu wytwórczego, uruchamianiu coraz to nowocześniejszej produkcji mogącej znaleźć zbyt za granicą, poprawę koncentracji technicznej i finansowej. Rynek siły roboczej w analizowanych latach nadal był obciążony bezrobociem o rosnącym stopniowo wskaźniku, który w 1973 r. wyniósł 6,4%. Wprowadzona wówczas polityka „stop - go" nie sprzyjała sytuacji gospodarczej. Zgodnie z opinią włoskich praktyków życia gospodarczego zastosowana wówczas deflacja przyniosła więcej szkody niż pożytku. W tym okresie spadać zaczął wyraźnie ruch migracyjny. Zahamowanie zagranicznej migracji włoskiej rozpoczęło się już w 1967 r., gdy w krajach europejskich tradycyjnie przyjmujących włoską siłę roboczą pojawiły się symptomy kryzysu, ponadto z powodu konkurencji emigrantów z innych krajów. I tak do końca analizowanego okresu nastąpiło odwrócenie dotychczasowych tendencji migracyjnych we Włoszech, tzn. po raz pierwszy w 1973 r. liczba imigrantów przekroczyła liczbę emigrantów.

Z punktu widzenia inwestycji w analizowanym okresie nie uzyskały one już stopy wzrostu z 1963 r. (ostatniego z lat cudu gospodarczego). Poza tym wystąpiły dość istotne zmiany w terytorialnym rozmieszczeniu inwestycji. Inwestycje na Północy Włoch były stagnacyjne, natomiast na Południu nastąpiła długo oczekiwana ich ekspansja, realizowana przede wszystkim przez przedsiębiorstwa o udziałach państwowych (50% w 1970 r.).

---

[15] Por. A. G r a z i a n i ... op.cit., s. 98.

Niestety nie towarzyszył jej równie dynamiczny wzrost zatrudnienia na Południu.

W latach 1969-73 pojawiło się we włoskim systemie produkcyjnym nowe zjawisko związane z decentralizacją produkcji polegające na przerzuceniu części procesu wytwórczego z dużych jednostek produkcyjnych do małych przedsiębiorstw, zakładów rodzinnych lub wręcz do chałupników.

Tebala 8. Inwestycje brutto i zatrudnienie w przemyśle na Południu Włoch (wskaźniki 1970 = 100, ceny stałe 1970)

Lata	Inwestycje	Zatrudnienie	% ogółu inwestycji	% ogółu zatrudnienia
1970	100,0	100,0	26,2	22,2
1971	127,5	98,8	33,6	22,1
1972	135,1	98,1	36,6	22,2
1973	134,5	98,5	32,2	22,2
1974	138,9	100,6	31,3	22,2
1975	107,4	101,2	31,0	22,5
1976	93,5	101,2	27,5	22,6

Ź r ó d ł o: ISTAT, Annuario di contabilità nazionale. 1977, T. II.

Konsekwencje tej decentralizacji wytwarzania były różnego rodzaju. Do najważniejszych należały: obniżenie kosztu siły roboczej, zwiększenie wykorzystania siły roboczej (elastyczności), osłabienie związków zawodowych, zahamowanie migracji wewnętrznej.

Wśród innych ważnych wydarzeń tego okresu wymienić należy dewaluację lira włoskiego (o 15%) i wprowadzenie płynnego jego kursu w lutym 1973 r. a także stopniowy wzrost cen w gospodarce. W tym okresie inflacja pełzająca przekształciła się w 1973 r. w inflację dwucyfrową (11,6%).

Lata 1974-1979

Okres ten choć związany z głęboką depresją gospodarki Włoch w 1975 r., wywołaną wcześniejszym kryzysem energetycznym określany jest jako lata normalizacji. Po raz pierwszy, podobnie jak i w innych krajach kapitalistycznych nastąpił spadek poziomu dochodu narodowego (-3,6%), spadek inwestycji (-14,6%).

W latach 1973-1974 podjęto kroki ograniczające kredyty dla przedsiębiorstw. Wprowadzono również zmiany podatków, by obniżyć popyt wewnętrzny i ograniczyć import. W latach 1974-1979 zatrudnienie było w zasadzie ustabilizowane, co oznaczało powstanie poważnego problemu bezrobocia odnoszącego się do młodzieży wchodzącej w wiek produkcyjny i poszukującej pracy po raz pierwszy.

Innym problemem tego okresu był ogromny wzrost wydatków publicznych w celu choćby częściowego skompensowania niekorzystnych zjawisk gospodarczych (spadek dochodu i inwestycji) oraz społecznych (bezrobocie), co wywołało poważny deficyt budżetowy.

Nastąpiło wyraźne przyspieszenie inflacji, która osiągnęła w 1977 r. wielkość 19,1%, co wyróżniało Italię w sposób negatywny pośród innych krajów. Również pogorszyły się rezultaty bilansu płatniczego; od 1972--1977 wykazywał deficyt.

Przemysł włoski został dotknięty kryzysem energetycznym i depresją bardzo silnie. Trudności objęły również wielkie przedsiębiorstwa. Za wyjątkiem tylko niektórych (np. Fiata), gdzie kontynuowano unowocześnienie procesów produkcyjnych wprowadzając automatyzację, w pozostałych dużych firmach sytuacja była krytyczna, stąd drastycznie obniżano produkcję i zwalniano pracowników (najsilniej w przemyśle chemicznym i włókien syntetycznych). W tym okresie nastąpił wyraźny spadek znaczenia dużych przedsiębiorstw na rzecz małych i średnich. Uległy zmianie średnie rozmiary przedsiębiorstw, gdyż w miejsce zamykanych dużych zakładów tworzyła się rosnąca liczba firm małych. Proces ten szczególnie miał miejsce we Włoszech centralno-środkowych. Tak więc we wspomnianym okresie nastąpiły zmiany w strukturze przedsiębiorstw i ich lokalizacji. Zatem od połowy lat siedemdziesiątych zapoczątkowany został nowy regionalny podział Włoch - na trzy zróżnicowane obszary gospodarcze[16] - Północ, Centrum i Południe.

Podobnie jak w całym kraju, gdzie warunki ekonomiczne uległy pogorszeniu, również na Południu odcisnęły one swe piętno. Także i tutaj kryzys dotknął i tak nielicznych tu dużych przedsiębiorstw, nie mówiąc już o upadku dziedzin słabych, tradycyjnych.

W obliczu tak trudnej sytuacji w gospodarce dodatkowo jeszcze osłabionej światowym kryzysem walutowym (dewaluacja lira wzrosła o 17,5 w 1974 do 44,5% w 1979 r.) związki zawodowe wyraziły swą gotowość w niesieniu pomocy krajowi poprzez rozsądną politykę żądań płacowych.Tak więc okres zagrożenia gospodarczego doprowadził do normalizacji stosunków pomiędzy pracodawcami a pracownikami.

W 1979 r. Włochy przystąpiły do Europejskiego Systemu Walutowego, w którym określono stałe kursy wymiany walut uwzględniające niewielki margines wahań w przypadku zmian koniunkturalnych.

W dążeniu do normalizacji sytuacji gospodarczej podjęto próbę określenia wyraźnej linii rozwojowej kraju formułując tzw. Plan 3-letni,zwany też Planem Pandolfi na lata 1979-1981. Ponadto jego zasadniczym celem miała być walka z inflacją i obniżenie deficytu budżetowego. Ale i ten Plan gospodarki włoskiej podzielił los swych poprzedników nie będąc nigdy zrealizowany i konsekwentnie kontynuowany.

---

16) Por. A. B a g n a s c o, Tre Italie. Bologna 1977.

Lata 1980-1986

Drugi kryzys energetyczny w latach 1979-80 wskutek wojny iracko-irańskiej spowodował dalsze utrzymanie się niekorzystnych cech gospodarki włoskiej - tzn. zamiast opanowania inflacji - dalszy jej wzrost oraz pojawił się ponownie (od 1976 r.) ujemny bilans płatniczy. W związku z tym konieczne stało się przeprowadzenie dewaluacji lira (o 6%) w marcu 1981[17]. Wprowadzono restrykcyjną politykę monetarną i podniesiono podatki. Ponadto został sformułowany nowy plan gospodarczy średniookresowy na lata 1981-83 (ponieważ nie udało się zrealizować Planu Pandolfiego). Nowelizując go określono Plan średniookresowy na lata 1982-1984. Głównymi jego założeniami było zmniejszenie zależności gospodarki Włoch od zagranicznych źródeł energii i produktów żywnościowych i wzmożenie eksportu artykułów przemysłowych i turystyki. Ponadto chciano także ograniczyć deficyt budżetowy.

Z tych zamierzeń udało się poprawić sytuację bilansu płatniczego uzyskując jego nadwyżkę oraz obniżyć poziom inflacji z dwucyfrowej do 8,8% w 1985 roku.

PRZEMIANY STRUKTURALNE W GOSPODARCE WŁOCH W OSTATNIM TRZYDZIESTOLECIU

Skutki niewłaściwej polityki gospodarczej w przeszłości, opóźnienie w stosunku do innych europejskich uprzemysłowionych krajów kapitalistycznych, a także dość silnie zaznaczony dualizm gospodarczy (w różnych jego aspektach) spowodowały, że Włochy z pewnym przesunięciem w czasie weszły na drogę zmian strukturalnych.

Wśród tych nowych tendencji, jakie ujawniły się w ostatnim trzydziestoleciu powojennej historii gospodarczej Włoch, znaleźć można takie, które są niewątpliwie korzystne dla przyszłości tego kraju, jak i takie, które mogą napawać obawą pod kątem ich dalszych skutków ekonomicznych.

Wśród zjawisk długofalowych mających istotne i pozytywne znaczenia dla dalszych losów tej gospodarki wymienić należy zmiany udziału dziedzin gospodarki narodowej w PIB, przemiany w strukturze globalnego zatrudnienia, a także przeobrażenia w tendencjach migracyjnych ludności.

W tabeli 9 przedstawiono zmiany strukturalne we Włoszech na przykładzie zmian procentowego udziału poszczególnych działów gospodarki w produkcie wewnętrznym brutto (PIB). Porównanie odnosi się do lat 1970-1985. Na podstawie danych zawartych w tablicy można stwierdzić, że Włochy wyraźnie zmierzały do przeobrażenia swej makroekonomicznej struktury go-

[17] Kolejne dewaluacje miały miejsce w październiku 1981 i czerwcu 1982 r.

Tabela 9. Zmiany struktury tworzenia dochodu narodowego w gospodarce włoskiej

Działy gospodarki	% udział w PIB w cenach rynkowych bieżących			Zmiany wskaźnika cen 1980 r. (1970 = 100)
	1970	1980	1985	
1. Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo	8,1	6,4	4,7	372,0
2. Przemysł w tym:	42,9	42,8	36,9	378,9
a) produkty energetyczne	5,5	4,7	5,0	374,9
b) produkty przetwórstwa przemysłowego	29,0	30,4	24,8	379,5
- minerały, produkty żelazne i nieżelazne	2,1	1,7	1,2	291,4
- minerały, produkty niemetaliczne	2,2	2,4	1,8	404,6
- produkty chemiczne i farmaceutyki	2,6	2,0	1,8	236,8
- metalurgia	6,6	7,2	6,0	416,8
- środki transportu	1,8	2,0	1,4	409,5
- produkty żywnościowe, napoje, tytoń	4,6	3,7	3,5	307,8
- tekstylia, odzież	4,7	5,5	4,6	470,4
- drewno, meble	1,6	2,5	1,8	470,9
- papier, prasa, wydawnictwa	1,6	1,7	1,4	401,2
- inne produkty przemysłowe	1,2	1,6	1,3	381,9
c) budownictwo i roboty publiczne	8,4	7,7	7,1	490,7
3. Usługi przeznaczone na sprzedaż:	38,5	39,9	40,8	388,6
- handel, hotele, naprawy	15,7	15,3	14,9	365,7
- transport i komunikacja	6,2	6,3	6,5	357,3
- kredyty i ubezpieczenia	3,5	6,0	5,4	541,0
- inne usługi (np. wynajm lokali)	13,1	12,7	14,0	302,6
4. Usługi bankowe	2,6	5,1	4,5	623,4
5. Razem dobra i usługi rynkowe (1+2+3-4)	86,9	84,0	82,4	384,6
6. Administracja publiczna	10,4	12,1	14,4	488,1
7. Inne usługi nierynkowe[a]	0,8	0,7	0,3	393,0
8. Razem usługi nierynkowe (6+7)	11,2	12,8	14,7	390,9
9. Podatki pośrednie od importu	1,9	3,2	2,9	535,2
10. PIB w cenach rynkowych (5+8+9)	100,0	100,0	100,0	394,3

[a] w tym usługi domowe

Ź r ó d ł o: ISCO, Quadri della contabilita nazionale italiana, Roma 1981, str. 48-49, 52-54; obliczenia własne na podstawie: Relazione generale sulla situazione economica del paese 1985, Roma 1986, Ministero del Bilancio e Ministero del Tesoro.

spodarki. O przeszło 1/3 spadł udział rolnictwa w PIB w analizowanym okresie - z 8,1% do 4,7% w 1985. Również udział przemysłu w PIB uległ obniżeniu 42,9% w 1970 do 36,9% w 1985 r., choć w tym przypadku najistotniejsze zmiany miały miejsce dopiero w ostatnim pięcioleciu. Jeśli chodzi o dziedziny przemysłu, które straciły na znaczeniu najbardziej było to: przemysł wydobywczy, produkcji żywności oraz budownictwo.

Spadek znaczenia rolnictwa i przemysłu w realizacji produktu wewnętrznego brutto został wywołany na przestrzeni analizowanych lat wzrostem znaczenia usług w gospodarce narodowej. Nastąpił zarówno wzrost udziału usług rynkowych z 38,5% do 40,8% w 1985 r. oraz usług nierynkowych z 11,2% do 14,7% w tym samym roku. Łącznie udział w PIB w 1985 r. wyniósł zatem 55,5%.

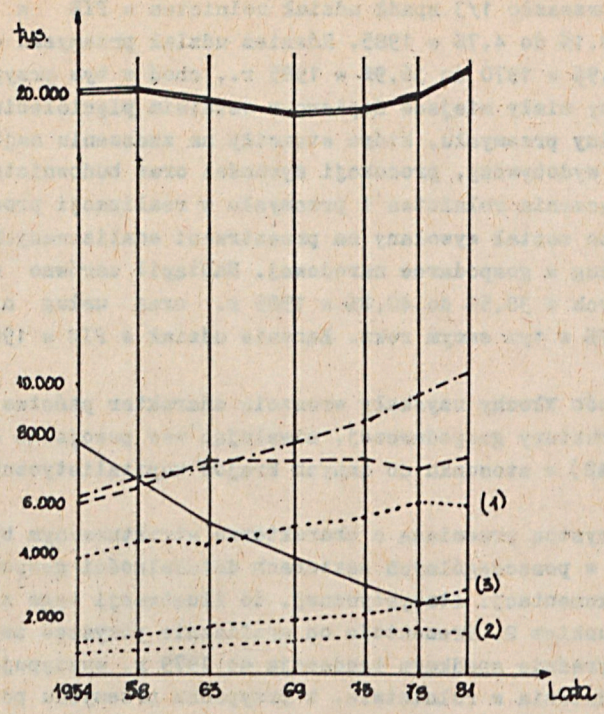
W ten sposób Włochy uzyskały wreszcie charakter państwa nowoczesnego pod kątem struktury gospodarczej, niwelując swe powojenne opóźnienie(por. tabela 2, s.42) w stosunku do innych krajów kapitalistycznych wysoko rozwiniętych.

Drugą korzystną przemianą o charakterze strukturalnym były zmiany w zatrudnieniu w poszczególnych sektorach działalności gospodarczej. Z braku pełnej dokumentacji statystycznej, do ilustracji tego zjawiska posłużono się rysunkiem 2. Prezentuje on graficznie powyższe zmiany w latach 1954-1981. Wyraźnie spadkowa tendencja do 1979 r. występuje w odniesieniu do zatrudnienia w rolnictwie. W przypadku przemysłu po wyraźnym systematycznym okresie wzrostu zatrudnienia w przemyśle do 1963 r. nastąpił etap stabilizacji. Po czym spadek udziału zatrudnienia do 1978 r. i powolny wzrost do poziomu z okresu stabilizacji. Jeśli chodzi o zatrudnienie w usługach na przestrzeni całego prezentowanwgo okresu wykazywało ono tendencję rosnącą. Co jest jednak tutaj godne podkreślenia - wśród usług coraz to większe znaczenie ma zatrudnienie w tzw. „nowoczesnym" trzecim sektorze, tzn. administracji publicznej, w dziedzinie kredytów i ubezpieczeń, natomiast nastąpiła stabilizacja zatrudnienia w tradycyjnym sektorze usługowym tzn. w handlu, hotelarstwie, transporcie i komunikacji.

Zaprezentowana wyżej analiza zmian w strukturze zatrudnienia w gospodarce włoskiej potwierdza w pełni wnioski odnoszące się do zmodernizowania struktury gospodarczej tego kraju w okresie powojennym, oparte o zmiany udziału poszczególnych dziedzin w produkcie wewnętrznym brutto.

Z kolei trzecim pozytywnym zjawiskiem zarówno z punktu widzenia gospodarczego, jak i społecznego była zmiana tendencji w ruchach migracyjnych. Tabela 10 prezentuje powyższe zagadnienia w kontekście migracji europejskiej i pozaeuropejskiej[18]. Wynika z niej, że począwszy od 1972 roku nastąpiło trwałe odwrócenie w kształtowaniu się ruchów migracji za-

[18] Dla pełnego obrazu zjawiska migracji należałoby rozpatrzyć również migrację wewnętrzną we Włoszech. Nie dysponowano wszakże danymi dla tak długiego okresu badawczego. Ponadto dane były niejednorodne, stąd nie nadawały się do porównań.

razem
rolnictwo
przemysł
inna działalność
w tym:
(1) handel i inne usługi
(2) transport, kredyt, ubezpieczenie
(3) administracja publiczna

Rys.2. Zatrudnienie według sektorów działalności (1954-1981) w tys.
Ź r ó d ł o: V.Valli, L'economia e la politica economica italiana dal 1945 ad aggi, Milano, 1982, s.76

granicznej Włochów polegające na przewadze napływu imigrantów nad odpływem emigrantów. Zahamowany został masowy, wstydliwy dla gospodarki (choć jak uprzednio wykazano, zbawienny w pewnych okresach) exodus siły roboczej za granicę. Interpretując to zjawisko zdajemy sobie sprawę, że spadek emigracji Włochów, a raczej częstszy ich powrót do ojczyzny nie zawsze był wywołany wzbogaceniem się za granicą, czy poprawą rezultatów ekonomicznych gospodarki włoskiej. Był on po części wymuszony z uwagi na trudną sytuację koniunkturalną i przejawy kryzysu strukturalnego w Europie i USA, a także przez konkurencję, na rynkach tych krajów, siły roboczej pochodzącej z krajów o niższym od Włoch poziomie rozwoju gospodarczego, godzącej się na niższe niż Włosi wynagrodzenie (jak Turcy, Hiszpanie, Jugosłowianie czy Arabowie). Miały na to także wpływ: poli-

Tabela 10. Zmiany migracyjne siły roboczej we Włoszech[1)]

Lata	Kraje europejskie	Kraje pozaeuropejskie	Razem
1960	-143 462	-48 211	-191 673
1961	-147 101	-29 826	-176 927
1962	-105 220	-31 303	-136 523
1963	- 28 449	-28 012	- 56 461
1964	- 42 288	-26 026	- 68 314
1965	- 44 482	-41 785	- 86 267
1966	- 18 434	-71 574	- 90 008
1967	- 4 360	-55 576	- 59 936
1968	- 16 014	-51 492	- 67 506
1969	- 18 498	-20 403	- 38 901
1970	- 2 181	- 7 170	- 9 351
1971	- 27 205	-11 944	- 39 149
1972	1 749	- 5 355	- 3 606
1973	2 801	- 1 435	1 366
1974	9 299	- 4 611	4 688
1975	29 923	185	30 108
1976	23 119	- 4 369	18 750
1977	15 895	- 1 565	14 330
1978	6 125	- 1 778	4 347
1979	- 111	2 854	2 743
1980	2 084	3 502	5 586
1981	- 780	445	- 335
1982	- 4 810	- 1 008	- 5 818
1983	2 065	601	2 666

1) Salda netto migracji = emigranci-repatrianci.

Ź r ó d ł o: ISTAT, Annuario statistico italiano, Roma, różne lata

tyka ograniczania prawa pobytu lub udzielania wiz wjazdowych do krajów przyjmujących siłę roboczą lub też rozporządzenia nakazujące wyjazdy pracownikom cudzoziemskim czy też premie finansowe wypłacane za powrót do ojczyzny.

W przypadku Włoch przewaga imigracji w ostatnich dziesięciu latach jest faktem niezaprzeczalnym. Wyjątkiem są tu lata kryzysu 1981-82.

Wśród niewątpliwie niekorzystnych zmian strukturalnych obserwowanych w przeciągu ostatniego trzydziestolecia należy wymienić: zmiany kształtowania się stopy wzrostu produktu wewnętrznego brutto i inwestycji, wzrostowe tendencje wskaźników cen, negatywne zjawiska na rynku pracy, a także brak widocznej, uchwytnej poprawy sytuacji gospodarczej Południa Włoch.

W tabeli 6 (s. 49) zaprezentowano zmiany stopy wzrostu PIB w latach 1961-1985. W tym czasie można wyróżnić wyraźnie dwa okresy kształtowania się analizowanej wielkości. W latach 1961 (a nawet wcześniej, bo od 1959 r.[19]) - 1973 stopa wzrostu wynosiła w zasadzie powyżej 5%, a więc była na wyższym poziomie. Wyjątkiem były tu lata pogarszającej się koniunktury gospodarczej. Natomiast od 1974 r. - a więc wraz z kryzysem strukturalnym całego świata kapitalistycznego weszła w okres realizacji niskiej stopy wzrostu PIB. Potwierdzają to spostrzeżenie wielkości średnie PIB w tabeli 4 (s. 46). Włochy nie były wszakże pod tym względem niechlubnym wyjątkiem, gdyż tendencje takie wystąpiły również i w innych krajach kapitalistycznych (tabela 5). Można zatem sądzić, że we Włoszech (jak i gdzie indziej) wystąpiło zjawisko „wytłumiania" czynników wzrostu gospodarczego. Trudno wszakże obecnie wyrokować, jak długo utrzyma się to zjawisko. O fakcie, że nie jest to przypadek świadczy już dwunastoletni okres jego trwania.

W tabeli 11 zaprezentowano zmiany stopy inwestycji i wskaźników cenowych w latach 1956-1985. Jeśli chodzi o inwestycje - podobnie jak to było w przypadku produktu narodowego brutto, można wyróżnić w gospodarce włoskiej wyraźne dwa różne okresy ich kształtowania się. Do 1969 r. występuje okres wyższego poziomu stopy wzrostu osiągającej nawet w niektórych latach poziom przekraczający 10%[20]. W późniejszych latach tylko dwukrotnie (w 1973 i 1980 roku) stopa wzrostu inwestycji była wyższa. Jednocześnie aż 6-krotnie odnotowano ujemną stopę wzrostu inwestycji.

Jeśli by spojrzeć na średnie wielkości stopy inwestycji, to wyraźnie uchwytną tendencją w ich kształtowaniu na przestrzeni lat 1951-85 jest niekorzystny ich ciągły spadek (por. tabela 4, s. 46).

Wspomniana prawidłowość jest dość niepokojąca w przypadku gospodarki włoskiej wymagającej jeszcze obecnie dalszych przeobrażeń strukturalnych w przemyśle i w dalszej likwidacji zacofania na Południu Włoch.

Do innych niekorzystnych zjawisk w analizowanym trzydziestoleciu należy zaliczyć wzrost poziomu cen w tej gospodarce. Również i tutaj, jak w przypadku poprzednio prezentowanych wielkości dadzą się wyróżnić dwa różne okresy kształtowania się wskaźników cen. Do 1972 r. rejestrowana we Włoszech inflacja była bądź pełzająca bądź umiarkowana. Natomiast wraz z kryzysem energetycznym na świecie i generalnym pogorszeniem się koniunktury gospodarczej wystąpił wysoki wzrost cen. Wśród krajów Europy Zachodniej Włochy należały do państw z najbardziej zaznaczoną inflacją dwucyfrową. Sytuacja w zakresie wzrostu poziomu inflacji nie była wszakże okresowa, lecz przybrała znamiona trwałe, ponieważ ten rodzaj wysokiej inflacji utrzymywał się w latach 1973-1984. Osiągnięta w 1985 r.

---

[19] Por. V. V a l l i, L'economia ... op. cit., s. 198.

[20] Rejestrowane spadki stopy inwestycji do niższego poziomu związane są z wahaniami koniunkturalnymi gospodarki.

Tabela 11. Roczne zmiany stóp wzrostu inwestycji brutto w kapitale trwałym i wskaźników cen globalnych w gospodarce włoskiej w latach 1956-1985 (w %)

Lata	Stopa wzrostu inwestycji brutto (ceny stałe)	Wskaźniki cen (dla PIB)	Lata	Stopa wzrostu inwestacji brutto (ceny stałe	Wskaźniki cen (dla PIB)
1956	6,6	3,9	1971	-3,2	7,2
1957	9,0	2,0	1972	0,9	6,3
1958	2,7	2,3	1973	7,7	11,6
1959	8,7	-0,2	1974	3,3	18,5
1960	12,3	2,0	1975	-14,6	17,5
1961	11,6	2,8	1976	2,3	18,0
1962	9,8	5,7	1977	-0,4	19,1
1963	8,1	8,4	1978	-0,1	13,9
1964	-5,8	6,5	1979	5,8	15,7
1965	-8,4	4,2	1980	9,4	20,8
1966	4,3	2,3	1981	0,6	17,6
1967	11,7	2,8	1982	-5,2	.
1968	10,8	1,7	1983	-3,9	.
1969	7,8	4,1	1984	6,2	10,8
1970	3,8	6,8	1985	4,1	8,8

Ź r ó d ł o: ISCO - Quadri della contabilità nazionale italiana, Roma 1981, Relazione generale sulla situazione del paese, 1985, Roma 1986, tom I, s. 52-53, 92-93, 226-227.

poprawa w tym zakresie nie może stanowić podstawy do stwierdzenia zmian w przebiegu zjawisk cenowych.

Obok wyżej przedstawionych negatywnych tendencji w kształtowaniu się PIB, inwestycji i cen wymienić należy zachowanie się wskaźników odnoszących się do rynku pracy. Ilustruje to tabela 12. Zawarte w niej wskaźniki aktywności gospodarczej, zatrudnienia i bezrobocia określone dla lat 1959-1981 wskazują na niekorzystne przemiany. Właściwe poza nielicznymi wyjątkami bezrobocie wykazywało stałą tendencję do wzrostu. Jeśli nawet ulegało ono nieznacznemu zmniejszeniu, było to związane na ogół albo z chwilową poprawą sytuacji gospodarczej lub wskutek migracji siły roboczej za granicę.

Wskaźnik aktywności zawodowej, który w miarę wzrostu gospodarczego powinien był spadać, a następnie ustabilizować się na określonym poziomie wykazał w ostatnich latach tendencję do wzrostu osiągając ponownie poziom z 1965 r. Na zjawisko to bynajmniej nie miały wpływu zmiany przyrostu naturalnego i wejście w wiek produkcyjny wyżu demograficznego, ponieważ takiego we Włoszech nie było. Można to jedynie wytłumaczyć powro-

Tabela 12. Zmiany ludnościowe i wskaźniki rynku pracy we Włoszech w latach 1959-1981

Lata	Ludność zamieszkująca Włochy (tys.)[a] (1)	Wielkość siły roboczej (tys.)[a] (2)	Zatrudnienie tys. (3)	Bezrobotni[b] tys. (4)	Wskaźnik aktywności % (5)=2:1	Wskaźnik zatrudnienia % (6)=3:1	Wskaźnik bezrobocia % (7)=4:2
1959	48 604	21 880	20 350	1 531	45,0	41,9	7,0
1960	48 967	21 544	20 329	1 215	44,0	41,5	5,6
1961	49 156	21 536	20 428	1 108	43,8	41,6	5,1
1962	49 563	21 306	20 337	969	43,0	41,0	4,5
1963	49 936	20 852	20 045	807	41,8	40,1	3,9
1964	50 439	20 870	19 966	904	41,4	39,6	4,3
1965	50 840	20 611	19 501	1 110	40,5	38,4	5,4
1966	51 227	20 369	19 176	1 193	39,8	37,4	5,9
1967	51 664	20 506	19 401	1 105	39,7	37,6	5,4
1968	52 042	20 556	19 384	1 172	39,5	37,2	5,7
1969	52 376	20 369	19 209	1 160	38,9	36,7	5,7
1970	52 771	20 436	19 325	1 111	38,7	36,6	5,4
1971	53 124	20 405	19 296	1 110	38,4	36,3	5,4
1972	53 548	20 293	18 996	1 297	37,9	35,5	6,4
1973	53 981	20 491	19 185	1 305	38,0	35,5	6,4
1974	54 541	20 714	19 601	1 113	38,0	35,9	5,4
1975	54 967	20 946	19 719	1 230	38,1	35,9	5,9
1976	55 325	21 284	19 858	1 426	38,5	35,9	6,7
1977	55 573	21 607	20 062	1 545	38,9	36,1	7,2
1978	55 806	21 730	20 159	1 571	38,9	36,1	7,2
1979	56 015	22 075	20 377	1 698	39,4	36,4	7,7
1980	56 121	22 372	20 674	1 698	39,9	36,8	7,6
1981	56 292	22 665	20 752	1 913	40,3	36,9	8,4

[a] nowa seria historyczna ISTAT dotycząca ludności i siły roboczej. Od 1977 r. dane pochodzą bezpośrednio z nowej ankiety; dla lat 1959-1976 dokonano przekształceń i przeliczeń w związku ze zmianą ankiety, stąd cała seria stara jest porównywalna z nową.

[b] bezrobotni sensu largo, tzn. obejmujące osoby poszukujące po raz pierwszy pracy i inne osoby poszukujące pracy.

Ź r ó d ł o: ISTAT, Annuario di statistiche del lavoro, różne lata, Relazione generale ..., op.cit.

tem Włochów z zagranicy, a także uaktywnieniem się zawodowym kobiet i młodzieży w ostatnim czasie. Tak więc pod tym względem wskaźnik aktywności zawodowej odbiega we Włoszech od tendencji obserwowanych w innych krajach.

Jeśli chodzi o wskaźnik zatrudnienia po okresie systematycznego spadku do 1972 r. i pewnej stabilizacji w kolejnych latach uległ on nieznacznemu wzrostowi. Byłoby to zjawisko pocieszające, gdyby nie towarzyszył mu wzrost bezrobocia.

Wskaźnik bezrobocia we Włoszech za wyjątkiem lat cudu gospodarczego kształtował się zawsze powyżej 5% w analizowanym okresie. Po okresie względnej stabilizacji w granicach 5,4% - 5,9% (lata 1965-1971) nastąpił jego ponowny wzrost do 8% ogółu zatrudnionych w 1981 roku. Obecnie natomiast jest on bliski 10%. Zmiany dotyczące wzrostu bezrobocia we Włoszech nie są cechą charakterystyczną tej gospodarki, lecz odnoszą się również do pozostałych europejskich krajów kapitalistycznych. Jedynie fakt dość wysokiego poziomu tego wskaźnika wyróżnia Włochy w sposób niekorzystny.

Na zakończenie rozważań poświęconych przemianom strukturalnym we Włoszech pojawia się pytanie związane z przeobrażeniami strukturalnymi na Południu. Okres trzydziestoletni wydaje się być dość długi, by zrealizować choć część zamierzeń i planów mających na celu likwidację zacofania gospodarczego tego regionu Włoch i dokonanie istotnych zmian w zróżnicowaniu regionalnym. W tabeli 13 zaprezentowano niektóre wskaźniki dotyczące trzech głównych regionów gospodarczych Włoch. Niestety ich analiza wykazuje mimo upływu lat ciągłe nienadążanie Południa w stosunku do pozostałych części Włoch. Struktura gospodarcza Południa analizowana na podstawie udziału zatrudnienia w poszczególnych sektorach nadal jest tradycyjna z 24% zatrudnieniem w rolnictwie (w 1980 r.).

Tabela 13. Zróżnicowanie regionalne Włoch

Dziedzina	Północ	Centrum	Południe	Włochy
Wskaźnik aktywności (%) - 1980	43,0	39,7	35,9	39,9
Wskaźnik bezrobocia (%) - 1980	5,1	7,4	11,5	7,6
Saldo ruchów migracyjnych (1961 - 1971) w tys.	956	206	-2318	-1156
Saldo ruchów migracyjnych (1970 - 1980) w tys.	1050	376	- 789	637
Udział zatrudnienia (%) w:				
- rolnictwie	9,4	10,4	24,3	-
- przemyśle	45,4	34,6	26,6	-
- innych sektorach	45,2	55,0	49,1	-
Razem:	100,0	100,0	100,0	-

Ź r ó d ł o: ISTAT - Annuario di contabilità, różne lata;
ISTAT, Occupati per attività economica e per regione, Roma, 1978, 1980

Tabela 14. Znaczenie Południa Włoch (Mezzogiorno) w gospodarce włoskiej

Dziedzina \ Data	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Ludność	35,2	35,0	34,9	34,9	35,0	35,0	35,2	35,2	35,3	35,5	35,6
Zatrudnienie łączne	30,0	30,0	30,2	30,0	29,9	29,9	30,1	30,2	30.5	30,8	30,5
Zatrudnienie w przemyśle	23,2	24,3	25,7	25,3	24,2	24,6	24,9	21,1[b]	21,5	21,8	21.6
PIB w cenach rynkowych (a)	23,4	24,1	23,7	23,6	23,6	24,2	23,2	23,6	23,5	23,7	-
Inwestycje brutto w kapitale trwałym (a)	31,0	33,1	33,3	31,6	31,2	31,9	31,8	30,6	29,7	31,1	-
Konsumpcja wewnetrzna (a)	26,2	26,2	26,2	26,9	26,8	26,8	26,6	26,5	26,4	26,6	-

a - ceny bieżące; b - od 1977 roku nowa seria statystyczna.

Ź r ó d ł o: Relazione generale sulla situazione economica del paese, Roma, różne lata, wydane przez Ministero del Bilancio e Ministero del Tesoro

W tabeli czternastej zaprezentowano znaczenie Południa Włoch w gospodarce włoskiej w latach 1970-1980. Wielkości zaprezentowane w niej również dają raczej pesymistyczny obraz przemian w tym regionie gospodarczym. Udziały procentowe ludności, produktu wewnętrznego oraz konsumpcji wewnętrznej były przez cały analizowany okres w zasadzie stabilne. Również stabilizację odnotowano w łącznym zatrudnieniu; natomiast po okresie pewnej poprawy nastąpił spadek udziału zatrudnienia w przemyśle. Podobnie było w przypadku inwestycji, które po wzroście w latach 1971-1972 ustabilizowały się na poziomie 31%.

Na podstawie tej wyrywkowej li tylko ilustracji można powiedzieć, że mimo podejmowanych prób poprawy sytuacji gospodarczej Na Południu Włoch nie udało się uzyskać znaczących przemian w tym zakresie w całym minionym trzydziestoleciu.

UWAGI KOŃCOWE

Jak już wspomniano w prezentowanym okresie w gospodarce Włoch miały miejsce nowe zjawiska i przemiany strukturalne. Mimo znacznego upływu czasu nie udało się wszakże zniwelować wszelkich przeżytków przeszłości i usunąć najbardziej dotkliwych bolączek włoskiego systemu społeczno-gospodarczego. Nie wszystkie one zostały zresztą tu zaprezentowane. Kraj ten nadal powinien iść drogą kontynuowania przeobrażeń dzięki konsekwentnej polityce ekonomicznej i realizowanemu planowaniu. Włochy nadal pozostały krajem zmuszonym do doganiania swych partnerów z EWG i nie wyzwoliły się nadal jeszcze z problemów dualizmu gospodarczego.

Wiesława Przybylska-Kapuścińska

CHANGES IN THE STRUCTURE OF THE ITALIAN ECONOMY

S u m m a r y

Problems connected with the development of the post-war economic history of Italy are presented in the paper. Characteristic features of this economy in relation to other highly industrialized capitalist countries at the turn of the fourties and the fifties were pointed out. Two of these features namely - the level of the economic growth and dualism

(territorial, industrial and on the labour market) have been discussed more widely because of their importance for the whole economic development of Italy in the last thirty years. International comparisons in this respect have also been taken into account.

In the next part of the paper long-term and short-term tendencies of growth of the Italian economy in the years 1951-1981 were presented. In the subsequent part of the considerations, the stages of the development of the Italian economy have been characterized - starting from the "economic miracle" (1956) up to the present moment.

Against the background of the development of this country fundamental changes in the economic structure of Italy and its transformations which manifest themselves in the new regularities of the macroeconomic phenomena were presented.

Some advantageous changes in the structure of the Italian economy were discussed. They consist in reshaping of the proportions in creating GNP by the main sectors of the economy and changes in the structure of employment, diminished importance of agriculture and the growth of the service sector. Besides a favourable change in the directions of migration of Italians was pointed out.

Among the disadvantageous transformations in the Italian economy the following phenomena were listed: declining tendency of the rate of growth of the gross domestic product and investments and increase of the level of inflation which had features of permanence. Other disadvantageous feature is the increase of the unemployment indicator and the lack of improvement in liquidating the economic and social backwardness in the South of Italy.